Den korte vækst

En parantes i menneskets historie?

Forestillingen om vækst er noget nyt i menneskehedens historie. Det er en myte, at vækst historisk set skulle være forudsætningen for et stærkt og levedygtigt samfund, for slet ikke at tale om en naturlov for samfundet. Tværtimod har langt den største del af menneskehedens historie været præget af ingen eller kun minimal økonomisk vækst.

Faktisk er pengesamfundet noget ret nyt set i forhold til menneskets ca. 50.000 år lange historie. Og i det tidsrum, hvor pengeøkonomien har eksisteret, har pengene primært været brugt som et lethåndterligt byttemiddel og ikke som et instrument til vækst. Høj økonomisk vækst i nutidens forstand ser vi først med industrialiseringens begyndelse.

Og nu tyder meget på, at den høje økonomiske vækst ikke bliver mere end en parantes i menneskehedens historie. Vækstens forudsætninger, som primært er billige og lettilgængelige energi- og råstofressourcer, er ikke mere til stede. Alt tyder på, at vi skal til at indstille os på tiden efter væksten.

NOAHs Forlag
2015

De første titusinde år

Antager vi, at det moderne menneskes historie begyndte for ca. 50.000 år siden, så levede mennesket i de første 40–45.000 år og mange steder på Jorden endnu længere tid som jægere og samlere uden nogen form for pengeøkonomi. Jordens befolkningstal lå skønsmæssigt på mellem 5 og 10 millioner, og det voksede kun meget langsomt.

For ca. 12.000 år siden opstod de allerførste agrarsamfund, og denne samfundsform bredte sig langsomt over resten af Jorden. Dyrkningen af jorden skabte basis for, at befolkningen kunne vokse, fordi det areal, der skulle til for at skaffe sig mad, blev langt mindre. Samtidig blev mennesket bofast, og der opstod efterhånden større bysamfund. Overskuddet af fødevarer gav plads til, at nogle kunne specialisere sig som håndværkere og bytte sig til den mad, de behøvede. Det skabte i første omgang basis for en simpel bytteøkonomi.

Først for mellem 2 og 3 tusinde år siden udvikledes penge som et anerkendt og udbredt byttemiddel. Pengeøkonomien opstod først i Kina og Grækenland. Pengene fungerede udelukkende som byttemiddel og var som regel af ædelmetal med en fast værdi. Nogen økonomisk vækst i nutidens forstand var der ikke tale om. Man producerede og handlede inden for rammerne af en stabil økonomi. Den globale økonomi voksede kun meget langsomt. Ifølge en rapport udarbejdet for OECD, "The Worlds Economy: A Millenial Perspective", voksede økonomien i den lange periode fra år 0 og frem til 1820 med mellem 0 og 0,22 procent om året.

Reelt var det kun Europa og dernæst USA, som præsterede noget, som lignede vækst. I Europa kom væksten mellem år 1000 og 1820 op på ca. 0,34 procent pr. år efter at have ligget omkring nul i de første 1000 år. I den sidste del af perioden kom også USA op på en lignende vækst.

Først med den industrielle revolution begyndte den vestlige verden at få en økonomisk vækst på de to til tre procent, som nutidens traditionelle økonomer nærmest betragter som en normal tilstand. Resten af verden haltede dog stadig langt bagefter de vestlige vækstøkonomier.

Den økonomiske vækst fra år 0 indtil midten af det 20. århundrede

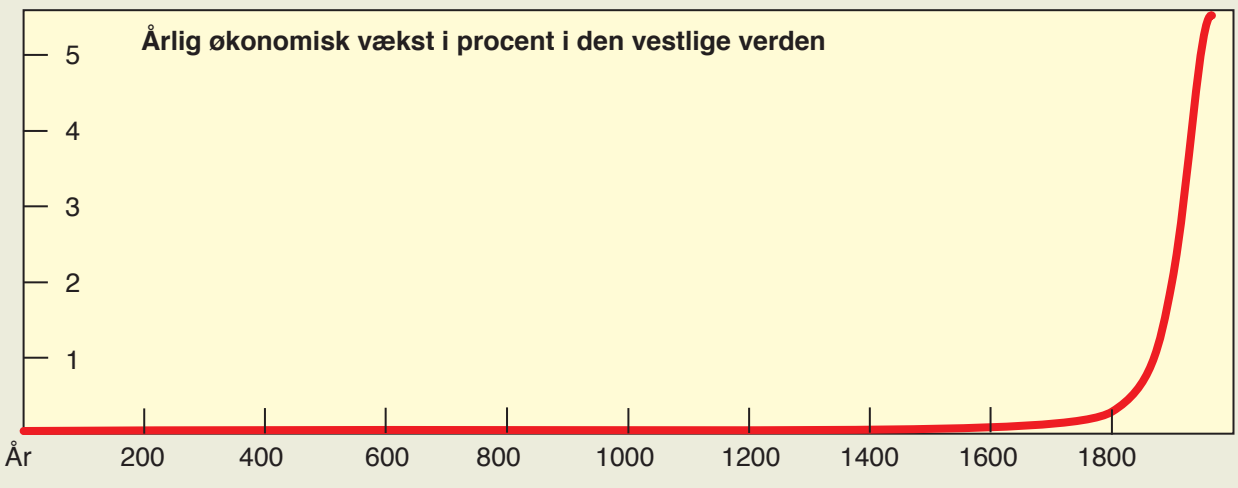

Nutidens vækstøkonomi

Kun i en ganske kort periode set i perspektivet af menneskets mindst 50.000 årige historie oplevede den vestlige verden en højvækstperiode på over 5 procent årligt og en samtidig nærmest eksplosiv velstandsstigning.

I 1960'erne lå væksten i højindkomstlandene på 5,4 procent, men derefter er væksten gået jævnt nedad. I 1970'erne faldt væksten til 3,8 procent, i 1980'erne til 3,1 procent og i 1990'erne til 2,5 procent (Economic Growth in the 1990s, Verdensbanken 2005). I det første årti i 2000-tallet var den økonomiske vækst helt nede på 1,4 procent, og ifølge Den Internationale Valutafond, IMF, ser den tendens ud til at fortsætte videre ind i det nuværende årti.

Men hvad forårsagede denne pludselige og voldsomme vækst, når normaltilstanden i de foregående mange tusinde år var en langsom og stabil udvikling med kun en minimal vækst?

Det korte svar er, at det var den industrielle revolution i sammenhæng med kolonialismen. Den industrielle revolution fra 1750 til begyndelsen af 1900-tallet gav os først udnyttelsen af kul i dampmaskiner, bomuldsspinderier og jernbaner og i næste omgang opfindelsen af elektriciteten og forbrændingsmotoren, som effektivt udnyttede de lettilgængelige olieforekomster.

Maskinernes overtagelse af den menneskelige arbejdskraft først i industrien og senere også i landbruget betød en kraftigt stigende produktivitet, som førte til en kraftigt øget velstand og økonomisk vækst i Europa og USA. Produktiviteten toppede i 1950'erne og 1960'erne og førte til en strøm af masseproducerede varer og nye apparater først i husholdningerne, dernæst i underholdningssektoren.

Sideløbende med dette gav koloniseringen af Afrika, Asien og det amerikanske kontinent adgang til næsten uendelige mængder af billige råstoffer og fødevarer. Denne strøm af billige ressourcer fra udviklingslandene til de industrialiserede lande er faktisk fortsat langt op i det 20. århundrede.

Den seneste revolution – IT-revolutionen med computere og internet – har derimod kun haft en kortvarig effekt på produktiviteten og på den økonomiske vækst.

Den økonomiske vækst i den vestlige verden de seneste 50 år i procent

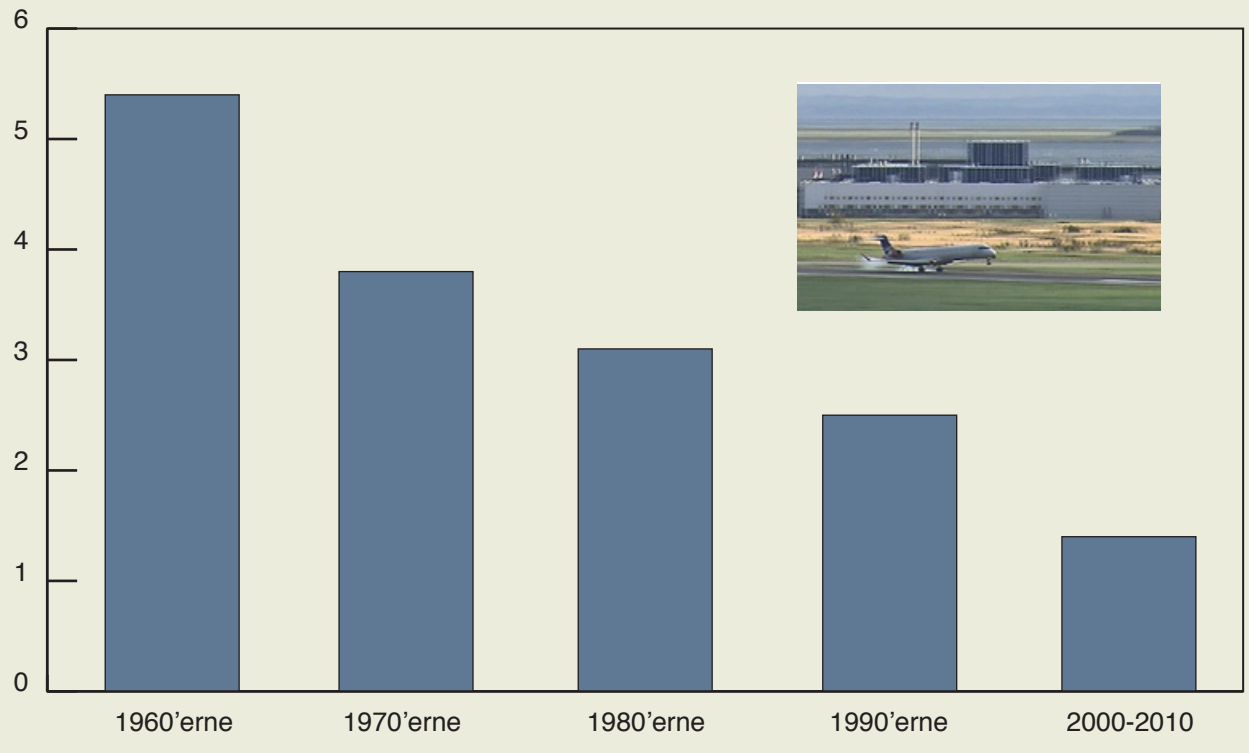

Gang i væksten igen

Det er svært at finde en politiker, som ikke mener, at vi må have gang i væksten igen - på den ene eller den anden måde. De fleste mener også, at det er muligt, men at det i værste fald kommer til at tage et par år eller måske lidt mere, før vi igen er "tilbage på sporet" efter boligboble og finanskrise.

Mange, men langt fra alle, økonomer mener det samme. Nogle af de økonomer, som mener, at vækstkrisen bare er en overgang, forestiller sig, at økonomien gennemgår lange, cykliske svingninger af 50 til 60 års varighed. En sådan svingning skulle ifølge disse økonomer bestå i en række faser, hvor der først er ekspansion med teknologiske fremskridt og stigende velstand. Derefter skulle der komme en periode med overflod, men samtidig pres på ressourcer, prisstigninger og stagnerende produktion. Så kommer der en slags efterår, hvor man prøver at holde fast i væksten, men overforbrug, gældsætning og bobler gør, at økonomien til sidst ender i en slags vinter med økonomisk depression, afsluttende med voldsomme begivenheder, som så leder til begyndelsen på en ny cyklus.

Beviset for denne økonomiens naturlov mener de at finde i udviklingen op til Verdenskrigene og det følgende opsving i 1950'erne og videre frem til nutidens økonomiske efterår.

Ser vi imidlertid længere tilbage i tiden, er der ikke meget, der tyder på en sådan lovmæssighed i den økonomiske udvikling, og to forløb, der kan beskrives med denne model, er langt fra noget bevis på en lovmæssighed. Måske udtrykker modellen snarere et ønske hos nogle økonomer om at gøre økonomien til en objektiv naturvidenskab frem for en mere uhåndterlig samfundsvidenskab.

Der er også stadig mange økonomer, der mener, at når vi har overstået den nuværende krise, vil den økonomiske vækst falde til ro på et niveau mellem 2 og 3 procent årligt. Men flere og flere økonomer mener, at mulighederne for en fortsat økonomisk vækst er ved at være udtømt. Tiden med billig energi og billige råstoffer, som i første række har været det, der drev den økonomiske vækst, er ved at være slut, og vi er ved at nå de grænser, vores planet sætter.

Det er svært at finde en politiker, som ikke mener, at vi - næsten koste, hvad det vil, skal have gang i væksten igen.

Nogle økonomer mener, at den økonomiske udvikling gennemgår lange, cykliske svingninger mellem vækst og tilbagegang. Det er dog ikke en teori, der rent historisk er noget belæg for.

De klassiske økonomer har igennem mange år arbejdet på at finde lovmæssigheder i den økonomiske udvikling. Dette er mere end noget andet udtryk for et stærkt ønske om at gøre økonomi til en objektiv videnskab på linje med naturvidenskaben.

Grænser for vækst

Spørgsmålet er så, hvad fremtiden vil bringe. I bedste fald sker der måske det, at væksten langsomt nærmer sig nul, og at vi indretter os på nye tider uden velstandsvækst uden den store dramatik.

Men det er langt fra sikkert. Fortsætter vi jagten på vækst og stadigt stigende materiel velstand, kan der også nemt ske det, at vi sætter både velstand og velfærd over styr i en økonomisk krise, som får den nuværende til at ligne et lille bump på vejen.

I 1972 udgav en gruppe forskere – den såkaldte Rom-klub – resultatet af en række computersimuleringer af den fremtidige globale udvikling i rapporten "Grænser for vækst". Computersimuleringerne forsøgte at fremskrive den globale udvikling på en række centrale områder som befolkningstilvækst, industriel produktion, fødevareproduktion, ressourcer og forurening med udgangspunkt i forskellige forudsætninger.

I grundscenariet, den såkaldte standardkørsel, var forudsætningen, at udviklingen på alle områder ville følge de historiske mønstre uden væsentlige ændringer i den politiske strategi, i de teknologiske fremskridt og i vækstttendenserne inden for landbrug og industri med den deraf følgende vækst i energiforbrug, råstofforbrug og forurening. Standardscenariet viste, at hvis forbrugsvæksten og befolkningstilvæksten blev fastholdt, ville det føre til et sammenbrud med et brat fald i industriproduktion, fødevareproduktion og derefter også i det globale befolkningstal. Sammenbruddet vil begynde før midten af det nuværende århundrede.

Mange ting har ændret sig, siden rapporten blev fremlagt. Men på trods af det viser et virkelighedstjek fra forskningsinstituttet CSIRO med brug af historiske data for den globale udvikling fra 1979 til 2000 en god overensstemmelse mellem det oprindelige standardscenario og den faktiske udvikling. Hvis tendenserne fortsætter, skulle vi altså være på vej imod det sammenbrud, som "Grænser for vækst" advarede imod. Finanskriser, stigende råstof- og fødevarepriser, ødelæggelse af økosystemerne, klimaændringer og ikke mindst den fortsatte stigning i Jordens befolkningstal peger i den samme retning. Hvis vi ikke hurtigt ændrer kurs, styrer vi imod et globalt sammenbrud.

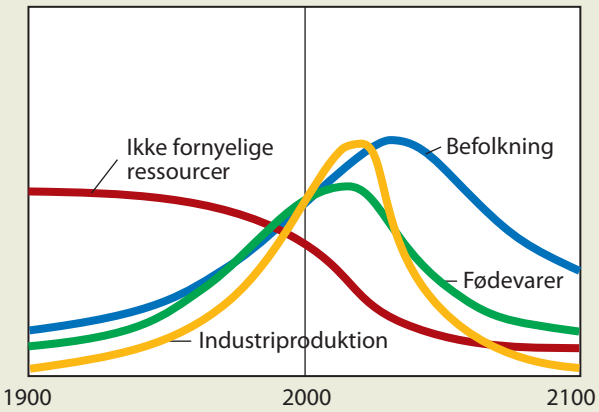

Standardscenariet i rapporten "Grænser for vækst". Scenariet viser et sammenbrud for fødevareproduktion og industriproduktion.

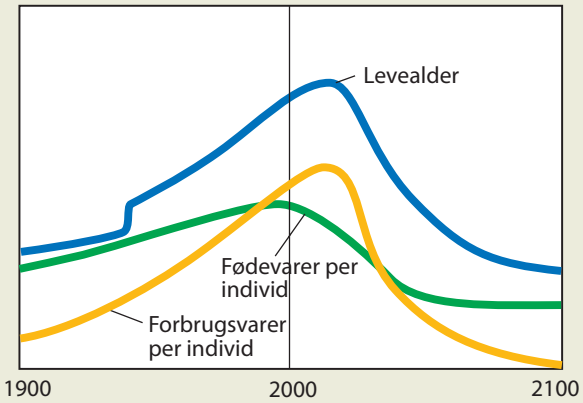

De gennemsnitlige konsekvenser for hvert enkelt menneske på jorden ifølge standardscenariet. Mængden af fødevarer og dermed også levealderen forventes at falde kraftigt.

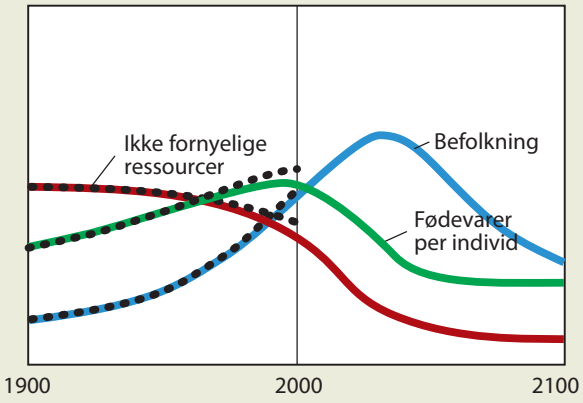

Et virkelighedstjek af standardscenariet viser indtil år 2000 en god overensstemmelse mellem modellen og virkeligheden (stiplede linier).

Film og pdf-hæfter om vækst
Dette hæfte er udarbejdet som baggrundsmateriale til filmen "Den korte vækst", som kan ses på YouTube på NOAHkanalen.

Filmen og det tilhørende hæfte er en del af en serie bestående af:
Den grænseløse vækst
Hvad er eksponentiel vækst?
Den korte vækst
Er økonomisk vækst overhovedet en normaltilstand?
Den grønne vækst
Hvad dækker begrebet grøn vækst over?
Den arbejdsløse vækst
Er økonomisk vækst en betingelse for flere arbejdspladser?

Til de fire film er udarbejdet fire korte baggrundshæfter, der kan downloades som pdf-filer.

Links til både film og hæfter kan findes på NOAHs hjemmeside: www.noah.dk under materialer til undervisning.

Såvel hæfter som film er produceret med støtte fra Undervisningsministeriets Udlodningsmidler.

Den korte vækst
En parantes i menneskets historie

Tekst: Stig Melgaard, NOAH Modvækst
Udgivet af NOAHs Forlag,
ISBN (kun som pdf-publikation): 978-87-91237-68-3

Miljøbevægelsen NOAH,
Friends of the Earth Denmark,
Nørrebrogade 39, 2200 København N
Tlf.: 35 36 12 12
Giro: 5 5600 39
E-mail: noah@noah.dk
Hjemmeside: www.noah.dk

NOAH, maj 2015